

Agroketens en milieu een schets van ontwikkelingen

position paper

Leo Oprel

Informatie- en KennisCentrum Landbouw/Ede, augustus 1998

© 1998 Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van het Informatie- en KennisCentrum Landbouw, Postbus 482, 6710 BL EDE.

Het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij stelt zich niet aansprakelijk voor eventuele schadelijke gevolgen die kunnen ontstaan bij het gebruik van gegevens uit deze publicatie.

Oplage 30 exemplaren

Samenstelling Leo Oprel

Druk Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Facilitaire Dienst

Voorwoord

Dit position paper over agroketens en milieu in de diverse agrarische sectoren is opgesteld door het IKC-Landbouw , op verzoek van de directie Industrie en Handel en in samenspraak met de directie Milieu, Kwaliteit en Gezondheid en de directie Landbouw.

De doelstelling van dit paper is niet om een uitputtend overzicht te geven van alle ontwikkelingen en initiatieven, maar met name om een zo volledig mogelijk beeld te geven van relevante ontwikkelingen. Het is de bedoeling dat het beleid aan de hand hiervan globaal haar positie kan bepalen ten aanzien van mogelijk gewenste acties. Voor de concretisering van dergelijke acties is een vervolgstudie noodzakelijk.

De rapportage die nu voor u ligt is - inherent aan de aard van een position paper - tijdgebonden en het betreft een overzicht , voorzover momenteel bij het IKC-L (zonder aanvullende studies/inventarisaties) bekend.

Voor de totstandkoming van dit paper is dank verschuldigd aan de volgende medewerkers van het IKC-L:

Peter Besseling,
René Bok,
Tineke van der Haven,
Sjaak Mesu,
Gerard Ogink,
Leo Oprel,
Geert van der Peet en
Frits Schroën.

Ir. H.G. Gonggrijp
Hoofd Informatie- en KennisCentrum Landbouw

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Inhoudsopgave	5
1 Inleiding	7
2 Glastuinbouwproducten	8
2.1 Ketenopbouw en ketenfunctioneren bij glastuinbouwproducten	8
2.1.1 Ontwikkelingen in de glasgroenten	8
2.1.2 Ontwikkelingen in de bloemisterij	9
2.2 Keteninitiatieven bij glastuinbouwproducten	9
2.2.1 Algemeen	9
2.2.2 Glasgroenten	9
2.2.3 Bloemisterij	10
2.3 Merkenbeleid bij glastuinbouwproducten	10
2.4 Aangrijpingspunten voor het overheidsbeleid bij glastuinbouwproducten	10
3 Vollegrondsgroenten en fruit	12
3.1 Ketenopbouw en ketenfunctioneren bij vollegrondsgroenten en fruit	12
3.1.1 Ontwikkelingen in het fruit	12
3.1.2 Ontwikkelingen in de vollegrondsgroenten	13
3.2 Keteninitiatieven bij vollegrondsgroenten en fruit	13
3.3 Merkenbeleid bij vollegrondsgroenten en fruit	13
3.4 Aangrijpingspunten voor beleid bij vollegrondsgroenten en fruit	13
4 Boomkwekerijproducten en bloembollen	14
4.1 Ketenopbouw en ketenfunctioneren bij boomkwekerijproducten en bloembollen	14
4.2 Keteninitiatieven bij boomkwekerijproducten en bloembollen	14
4.3 Merkenbeleid bij boomkwekerijproducten en bloembollen	15
4.4 Aangrijpingspunten voor het beleid bij boomkwekerijproducten en bloembollen	15
5 Akkerbouwproducten	16
5.1 Ketenopbouw en ketenfunctioneren bij akkerbouwproducten	16
5.2 Keteninitiatieven bij akkerbouwproducten	16
5.3 Merkenbeleid bij akkerbouwproducten	17
5.4 Aangrijpingspunten voor beleid bij akkerbouwproducten	17

6	Producten van de grondgebonden veehouderij	18
6.1	Ketenopbouw en ketenfunctioneren bij grondgebonden veehouderij	18
6.2	Keteninitiatieven bij grondgebonden veehouderijproducten	18
6.3	Merkenbeleid bij grondgebonden veehouderijproducten	19
6.4	Aangrijpingspunten voor beleid in de grondgebonden veehouderij	20
7	Varkenshouderijproducten	21
7.1	Ketenopbouw en ketenfunctioneren bij varkenshouderijproducten	21
7.2	Keteninitiatieven bij varkenshouderijproducten	21
7.3	Merkenbeleid in de varkenshouderij	23
7.4	Aangrijpingspunten voor beleid in de varkenshouderij	23
8	Pluimveehouderijproducten	24
8.1	Ketenopbouw en ketenfunctioneren bij de pluimveehouderijproducten	24
8.2	Keteninitiatieven bij pluimveehouderijproducten	24
8.3	Merkenbeleid bij pluimveehouderijproducten	25
8.4	Aangrijpingspunten voor beleid bij pluimveehouderijproducten	25
9	AKK	26
10	Samenvatting	27
11	Algemene aangrijpingspunten voor overheidsbeleid	28

1 Inleiding

In deze publicatie wordt een beeld gegeven van de ontwikkelingen in diverse agrarische sectoren met betrekking tot het functioneren van ketens, keteninitiatieven en merkenbeleid in relatie tot milieuaspecten.

De aanleiding hiertoe was een gezamenlijke vraag van de directie Industrie en Handel, directie Milieu, Kwaliteit en Gezondheid en directie Landbouw. Achtergrond voor die vraag is de behoefte aan kennis ten behoeve van beleidsontwikkeling in het kader van de nota Milieu en Economie. Daarvoor is inzicht in het perspectief van agroketens nodig aan de hand van kansen en belemmeringen en de potentiële (gewenste) rol van de overheid. Vanwege die achterliggende doelstelling wordt per sector ook ingegaan op aangrijpingspunten voor beleid.

In de hoofdstukken 2 t/m 8 van het position paper komen de volgende agroketens aan bod:

2. glastuinbouwproducten
3. vollegrondsgroenten en fruit
4. boomkwekerijproducten en bloembollen
5. akkerbouwproducten
6. grondgebonden veehouderijproducten
7. varkenshouderijproducten
8. pluimveehouderijproducten

Elk hoofdstuk volgt een vaste opbouw. Allereerst wordt een beeld geschetst over de ketenopbouw, het functioneren van de keten en waar de regie in de keten ligt. Vervolgens wordt ingegaan op de keteninitiatieven en het merkenbeleid, waarna besloten wordt met aangrijpingspunten voor overheidsbeleid.

In hoofdstuk 9 geven we een overzicht van AKK-projecten. Hoofdstuk 10 vat de belangrijkste zaken uit de voorgaande hoofdstukken samen. Tot slot beschrijven we een algemeen hoofdstuk over aangrijpingspunten voor beleid (11).

2 Glastuinbouwproducten

2.1 Ketenopbouw en ketenfunctioneren bij glastuinbouwproducten

Tussen de bloemisterij en de glasgroenten verschillen de ketens in de glastuinbouw enigszins. In het volgend schema schetsen we de grote lijnen. Omdat het in deze ketens voornamelijk gaat om eindproducten, ontbreekt de schakel 'verwerking'. Verwerkingsactiviteiten in de bloemisterijketen (boeketten maken) vinden plaats in de laatste drie schakels.

Schakels	Glasgroenten	Bloemisterij
Veredelaars/vermeerderaars	Beperkt aantal.	Beperkt aantal.
Telers	Veel, vrijwel alleen Nederlandse.	Veel, ook buitenlandse.
Veilingen	The Greenery (voorheen meerdere middelgrote veilingen) en ZON; Was voornamelijk klok, recentelijk en -snel toenemend -bemiddeling; Contracteelt buiten de veilingschakel.	3 veilingen met circa 90% v.d. afzet; Klok (2/3) en bemiddeling (1/3), waarbij termijn flexibel is; (nog) weinig contracteelt, maar dit neemt toe.
Groothandelaren/expoiteurs	Beperkt aantal zeer grote, waarvan enkele in eigendom van The Greenery en een aantal kleine.	Gelijkmatige verdeling van groot naar klein.
Importeurs	Ontbreekt veelal.	Is schakel.
Detailhandel (heeft deels ook importfunctie)	Beperkt aantal supermarkten, detailhandelaren minder belangrijk.	Detailhandel belangrijkste, gevolgd door supermarkten e.d.

In de glasgroenteteelt wordt de import veelal rechtstreeks door de supermarkten geregeld en voor een deel door de groothandel. Voor de bloemisterij voegt de import zich ofwel in in de keten voor de veiling (wordt daar geveild) ofwel direct bij de groothandel.

De keten in de groenteteelt is korter en er is sprake van grotere (machts)concentraties in tegenstelling tot de bloemisterij. Van glasgroenten is het assortiment vrij beperkt (vnl. tomaat, paprika, komkommer) dat voor 80% geëxporteerd wordt. Bij bloemen en planten is het assortiment groot, veelzijdig en wisselend. Circa 80% wordt geëxporteerd.

De ketenregie voor de groenten ligt effectief vrij sterk bij de supermarkten. Bij bloemen en planten is er geen duidelijk regiserende partij. Wel zijn er (concurrerende) ambities vanuit de veilingen en handel om die rol op te nemen. Met name de twee grote bloemveilingen willen de (riskante) handelsfunctie aan hun pakket toevoegen. Ook zijn er initiatieven van telersverenigingen om met de handel vorm te geven aan ketenregie.

2.1.1 Ontwikkelingen in de glasgroenten

Nederland is een belangrijke exporteur naar Europese markten, maar ondervindt grote concurrentie van (vnl.) Spanje. Van een marktdominantie van Nederland is hooguit sprake in bepaalde perioden van het jaar. Tot voor kort werd de afzet van (glas)groenten geregeld via een relatief groot aantal middelgrote veilingen via de klok. Buiten de veiling om bestaan er ook contracten tussen supermarkt en telers. Een nadeel van het veilingstelsel bij glasgroenten was de afstemming en de concentratie van marktmacht tegenover het geringe aantal steeds groter wordende marktpartijen (supermarkten). Als antwoord hierop is door een veilingfusie The Greenery ontstaan: een organisatie die tegenwicht moet bieden om voornamelijk via bemiddeling de toenemende macht en eisen van de supermarkten te kanaliseren. Recentelijk heeft de The Greenery ook enkele groothandelsbedrijven (VDD en Perkins) overgenomen, waardoor qua marktmacht een ketenverkorting opgetreden is. Mede daardoor richten diverse groothandelaren zich (gedwongen) meer op eigen voorziening van producten.

Binnen de EU zijn er ca. 30 zeer grote inkopers. Groenten worden in de EU-landen veelal via de supermarkten verhandeld. Het aandeel van de handel van de groenteman en de markt is beperkt en neemt af.

Als gevolg van het slechte Holland-imago in de groenteteelt (begin negentiger jaren, tomaat) zijn er initiatieven gestart om het product te verbeteren en een betere profilering in de markt te krijgen. Deze initiatieven nemen telersverenigingen/ productcoöperaties, die veelal met eigen merk(en) een bundeling van product en soms ook standaardisatie van het productieproces beogen.

2.1.2 Ontwikkelingen in de bloemisterij

Nederland is marktleider op de Europese markt. Supermarkten zijn niet dominant op deze markt, ca. 15% marktaandeel, maar toenemend in belang. Het overgrote deel (50%, licht afnemend in belang) wordt bepaald door de kleinere detailhandel. Daarnaast zijn er de tuincentra en de markthandel.

In de bloemisterij is er sprake van twee grote veilingen (marktaandeel ruim 80%), een middelgrote veiling en een aantal kleinere. In die zin is het grote en veelzijdige aanbod sterk geconcentreerd. Er is nog niet een echt sterke partij binnen de keten. M.n. de exporteurs werpen zich op als ketenregisseur. Zij tonen lef en zien kans om over de langere termijn te denken. Voor bloemisterijproducten bestaan naast veilen via de klok ook bemiddeling (via de veiling met mogelijkheden voor een variabele termijn) en contractteelt (al dan niet via bemiddeling van de veiling) aanwezig voor zowel snijbloemen als pot- en perkplanten.

Ook in de bloemisterij zijn er op telersniveau krachten gebundeld via telersverenigingen.

2.2 Keteninitiatieven bij glastuinbouwproducten

2.2.1 Algemeen

In de glastuinbouw zijn twee brede initiatieven gericht op de integratie van milieu in de keten, namelijk Milieuproject Sierteelt (MPS) voor de bloemisterij en Milieu Bewuste voedingsTuinbouw (MBvT) voor de groenteteelt. Beide systemen zijn een aanvulling op de veilingvoorschriften (product, verpakking e.d.), die als algemene basiseisen dienen, en richten zich op verbetering van de milieuprestaties t.a.v. gewasbeschermingsmiddelen, energie, meststoffen en afval in het productieproces.

Interessant is dat MBvT en MPS ook gebruikt worden in de doelgroepbenadering om de milieubelasting terug te dringen. Dit is neergelegd in het Convenant Glastuinbouw en Milieu. Verder sluit de sector zich aan bij algemene convenanten, zoals het verpakkingsconvenant. Veilingen proberen met gescheiden afvalinzameling e.d. milieuwinst te bereiken. Ten aanzien van verpakking wordt meegedaan aan het Duitse 'Grüne Punkt'-systeem. Voor de diverse schakels in de ketens geldt dat er milieuzorgsystemen, c.q. initiatieven, zijn om te voldoen aan algemene wettelijke eisen. Deze milieuzorgsystemen, c.q. initiatieven, spelen echter geen rol als onderscheidingkenmerk.

2.2.2 Glasgroenten

MBvT richt zich op een aantal minimumeisen waaraan voldaan moet worden en heeft met name betrekking op geïntegreerde bestrijding van ziekten en plagen. MBvT kent geen classificatie. Voor de belangrijkste glasgroenten (tomaat, paprika en dergelijke) zijn er Milieukeuren operationeel. Inmiddels zijn er vele telersverenigingen die eigen merken voeren. Veelal in het kader van een merk ontstonden initiatieven om tot een gezamenlijke verpakking te komen. Een aantal jaren geleden hadden met name de tomaten een slecht imago, maar door de (kwaliteits)maatregelen en productvariaties is dat imago weer verbeterd.

Een keteninitiatief (gesloten IKZ-keten van veredeling tot de supermarkt) met specifieke rassen is voor twee gewassen van de grond gekomen. Voor tomaat en paprika bestaat zo'n gesloten keten uit totaal circa 15-20 deelnemers met een teeltoppervlakte van ca. 30 ha. Daarbij lag het initiatief bij de veredelaar (Rijk Zwaan).

In het algemeen valt kwaliteitszorg gedeeltelijk samen met het merkenbeleid. Dit vloeit voort uit het feit dat onder bepaalde merken/aanduidingen een bepaalde kwaliteit van product of productieproces schuil gaat.

2.2.3 Bloemisterij

MPS tracht door middel van een classificatie een voortgaande milieuverbetering te bereiken. MPS stelt duidelijke, strenge eisen en scoort goed bij de detailhandel in bijv. Zwitserland (Migros met MPS-A). Over het algemeen is er nog een tekort aan MPS-A-producten. Het Milieukeur bloemen en planten is in 1998 operationeel geworden. Hierbij is het systeem van MPS als uitgangspunt gebruikt. Het milieukeur is geïntegreerd in en staat als het ware op de schouders van MPS. MPS werkt ook aan een internationale verbreding (binnen en buiten de EU) om zo een internationale standaardisatie van milieuaspecten van de productiewijze te bewerkstelligen. Van recente datum is het initiatief van Intratuin om Milieukeurplanten te gaan verkopen. Ten aanzien van ecologische bloemisterij wordt overlegd om tot een gemeenschappelijk keteninitiatief te komen door de producenten, de groothandel en de detailhandel. Andere IKZ-initiatieven in de bloemisterij zijn er nog niet.

Het initiatief om ketenstudieclubs op te richten in de bloemisterij (gedeeltelijk gefinancierd uit de Kwaliteitsgelden) is (nog) niet echt van de grond gekomen. Daarnaast zijn er nog algemene initiatieven als bijv. de 'Referentietoets' voor nieuwe cultivars die aan bepaalde voorwaarden (moeten) voldoen voor een herkenbare plaats in het handelsverkeer (eisen voor de toekenning van een productcode).

Ten aanzien van ketensamenwerking zijn er veel (meestal nog kleine) initiatieven, waarbij de variatie in samenwerkende schakels groot is en de mate van ketenverkorting varieert.

2.3 Merkenbeleid bij glastuinbouwproducten

De keteninitiatieven vertalen zich veelal in een vorm van merkenbeleid. Daarbij wordt merkenbeleid breed geformuleerd. Er zijn diverse merken en keuren die in de keten van de glastuinbouw gebruikt worden. De veilingen passen een keur toe op de veilingvoorschriften (product, verpakking), MPS en MBvT zijn milieukeuren die voornamelijk gericht zijn op de (groot)handel, het Milieukeur gaat een stapje verder en staat 'op de schouders' van MPS en MBvT en is gericht op de consument en het milieukeurmerk EKO is gericht op de keten van teler tot de consument. Daarnaast zijn er nog de nodige (handels- en producenten-) merken, zoals 'gecontroleerde teelt' van de supermarkt AH, 'Excellent plants' van de Verhaar-groep, 'Sir Henry' van een meststoffenleverancier, 'Gartenfrisch' van een tomatentelersvereniging en 'Patent' van een tomatenteler, het regiomerk 'Rhemosa' van limburgse telers. Verder zijn er nog aanduidingen over het productieproces, zoals ISO en vermeldingen van de naam van de teler(svereniging) gericht op de handel ('Top Quality' anjers). Deze - verre van volledige - voorbeelden illustreren dat er voor zowel groenten als bloemen momenteel een (te) rijk scala aan onderscheidingsvormen is, gericht op één of meerdere achterliggende schakels.

De deelname door de telers aan het hiervoor geschetste varieert. MPS en MBvT worden breed gedragen, Milieukeur is voor een kleine, maar groeiende groep, EKO is nog van weinig betekenis. Voor alle initiatieven en merken geldt dat het belangrijk is wat de eindafnemer (supermarkt of detailhandel) er mee doet.

2.4 Aangrijpingspunten voor het overheidsbeleid bij glastuinbouwproducten

Er is in de glastuinbouw een veelheid aan initiatieven vanuit diverse (combinaties van) schakels. Naar de toekomst toe hebben diverse schakels ook hun eigen ambities ten aanzien van ketenregie. De doelstellingen bepalen de mate waarin een schakel de ruimte heeft om de regie te voeren. Voor de algemene benadering van de consument kan een herkomst-aanduiding voldoende onderscheidend werken, mits die herkomst een imago heeft (Holland-imago). Dit hoeft niet strijdig te zijn met de eisen/rol van de laatste schakel, de detailhandel. Voor specifieke consumentenbenadering (merk) is in ieder geval medewerking van de laatste schakel nodig. Voor een verbetering van de informatievoorziening naar de laatste schakel kan bijvoorbeeld een handelsmerk volstaan, iets waar bijvoorbeeld The Greenery voor opteert. Gezien de variatie in ketenopbouw en machtsposities en de variatie in markten, zijn er meerdere (gelijktijdige en gelijkwaardige) wegen die naar Rome leiden. Door de opkomst van merken moet geconstateerd worden dat het herkomst-imago naar de achtergrond verdwijnt. Overheidsbeleid dat een hoger doel nastreeft (concurrentiepositie) kan moeilijker specifieke sturing aanbrenge bij een grote diversiteit aan initiatieven t.a.v. kwaliteit en milieu. Op

hoofdpijnen is het wel van belang dat de dynamiek niet verloren gaat. Kwaliteit en milieu zijn belangrijke aspecten voor de consument; één en ander in relatie tot de prijs (marktsegmenten). Een aspect dat wel uit alle glastuinbouwinitiatieven blijkt, is het ontbreken van een goede informatiestroom in de keten, met name bij de veilingschakel wordt de informatiestroom onderbroken.

Initiatieven van enkele jaren geleden (in het kader van de Kwaliteitsgelden) tonen aan dat ketenbrede samenwerking een proces is van lange adem en om concrete doelstellingen vraagt. Naast de voortzetting en verdere begeleiding van de initiatieven in het kader van de wettelijke eisen met betrekking tot de productiewijze, ligt er voor de overheid nog een taak om de productie, handel en afzet van biologische of ecologische producten verder te stimuleren en faciliteren. Daaronder wordt ook een verdere stimulering van Milieukeur begrepen. Ten aanzien van (toekomstige) ontwikkelingen in kwaliteitszorg lijkt een bezinning op de gewenste richting en combinatie met andere doeleinden, zoals milieu, aanbevelenswaardig. In het algemeen lijkt beleidsaandacht voor (de ontwikkeling van) initiatieven die een combinatie van milieu-, economische en marktdoeleinden nastreven gewenst om doeltreffend instrumenten in te kunnen zetten. De logistieke aspecten zouden daarbij een (nieuw) aandachtspunt kunnen vormen.

3 Vollegrondsgroenten en fruit

3.1 Ketenopbouw en ketenfunctioneren bij vollegrondsgroenten en fruit

De vollegrondsvvoedingstuinbouw is te onderscheiden in fruit en vollegrondsgroenten. De ketens van deze sectoren vertonen grote overeenkomsten. Voor beide ketens geldt dat er ook een verwerkende schakel is.

Schakels	Fruit	Vollegrondsgroenten
Veredelaars/vermeerderders	Beperkt aantal.	Beperkt aantal.
Telers	Veel, ook buitenlandse. Ook enkele telersvereniging.	Veel.
Veilingen	The Greenery en Fruitmasters en enkele kleinere. Veel levering rechtstreeks aan groothandel.	The Greenery, ZON en enkele kleinere.
Groothandelaren/exporteurs	Beperkt aantal.	Beperkt aantal.
Importeurs	Redelijk veel, vooral in combinatie met citrus en tropisch fruit.	Beperkt aantal.
Detailhandelaren	Vooral supermarkten.	Vooral supermarkten.
Verwerkende bedrijven	Alleen derde kwaliteit (industrie).	Voor bepaalde producten en vooral voor groentesnijderijen.

Het assortiment fruit in de detailhandel bestaat naast appel en peer voor een groot deel uit citrusfruit, bananen en exotisch fruit. De Nederlandse fruitteelt levert voor meer dan de helft van de in Nederland verkochte appels en peren. De import en export van fruit is in Nederland een belangrijke schakel. Het grootste deel van het Nederlandse fruit wordt verhandeld via de veilingen. De rechtstreekse bemiddeling van veilingen tussen vraag (groothandel en supermarkt) en de aanbieder (fruittelers) neemt toe. Een struikelblok bij de bemiddeling is dat de Nederlandse teler zelf bepaalt wanneer hij zijn fruit aanbiedt voor de veiling. Dit is mogelijk omdat hij zelf over bewaaraccomodatatie beschikt. Het zelfbeschikkingsrecht van de teler gaat ten koste van een goede opbouw van de afzet en van de kwaliteit van het fruit. De toegenomen macht van het grootwinkelbedrijf heeft ervoor gezorgd dat het aantal veilingen is afgenomen. De diversiteit in producten in de vollegrondsgroenteteelt is vrij groot. Alle producten vinden uiteindelijk hun weg naar de consument hetzij in verse vorm, na een bewerking in een groentesnijderij of anderszins bewerkt. Binnen de vollegrondsgroenteteelt is de veiling een belangrijke schakel in de afstemming van vraag en aanbod. Naast de veiling vindt contractteelt plaats voor verwerkers of rechtstreeks voor de supermarkt. In toenemende mate vindt afzet plaats buiten de veiling om, rechtstreeks via de handel (exporteurs, groothandel) of supermarkten.

3.1.1 Ontwikkelingen in het fruit

De belangrijkste ontwikkeling is de concentratie in het veilingbedrijf tot twee grote partijen: The Greenery en, in de toekomst, de Fruitmasters. De laatste is een volledig op het fruit gericht samenwerkingsverband in oprichting van veilingen. De concentratie wordt als een belangrijke stap gezien in het kunnen voldoen aan de eisen van het grootwinkelbedrijf. De tussenhandel in het fruit zal naar verwachting afnemen omdat de veilingorganisaties hun aandeel in de bemiddeling zullen uitbreiden.

De positie van Nederland op de Europese fruitmarkt van appels en peren is vrij klein met slechts 6%. Er zijn verschillende fruitgebieden (o.a. Franse en Belgische) die met appels en peren concurreren met de Nederlandse. Daarnaast vindt import plaats uit het Zuidelijk halfrond vanuit met name Zuid Afrika, Chili en Argentinië.

3.1.2 Ontwikkelingen in de vollegrondsgroenten

De veilingconcentratie in de Greenery heeft ook betrekking op de vollegrondsgroenteproducten. Voor verschillende producten zijn er telersorganisaties in ontwikkeling die rechtstreeks leveren aan supermarktketens, verwerkende industrieën zoals snijderijen en exporteurs. Tot nu toe is er een belangrijke binding met de Greenery of veiling ZON. Het is niet uitgesloten dat ook in de vollegrondsgroenten telersverenigingen ontstaan in gewassen die een jaarrondaanbod van producten kunnen realiseren zoals prei, sluitkool, witlof en peen. De omschakeling naar een vraaggerichte markt en de rol die beide veilingorganisaties hierin gaan spelen, zijn bepalend in het ontstaan van ketens binnen de vollegrondsgroenteteelt. Desondanks zijn er particuliere organisaties die een eigen keten ontwikkelen en afspraken maken over kwaliteit, sortering, hoeveelheden en verpakken voor de afnemer.

3.2 Ketenuitdagingen bij vollegrondsgroenten en fruit

De milieu-initiatieven in het fruit en de vollegrondsgroenten betreffen keurmerken zoals MBvT, AMK (AgroMilieuKeur) en EKO. De milieumerken zijn opgezet door onafhankelijke organisaties en worden door de veiling ondersteund. Naast de genoemde merken heeft de supermarktketen Albert Heijn bijvoorbeeld een eigen milieumerk 'Aarde en Waarde'. Rijk Zwaan heeft voor witlof een IKZ-keten.

Binnen de primaire productie van fruit en vollegrondsgroenten zijn verschillende initiatieven om de primaire producenten te bewegen milieuvriendelijker te produceren.

3.3 Merkenbeleid bij vollegrondsgroenten en fruit

In de fruitsector is er voor het geïmporteerde product vaak sprake van een merk (bv Cape). De veilingorganisatie Fruitmasters heeft een eigen merk opgezet (Balance). Voor vollegrondsgroenteproducten bestaan merken, handelsmerken, die door de afnemer worden toegevoegd aan haar producten. De ontwikkeling van deze merken binnen de vollegrondsgroenten is nog beperkt maar lijkt snel toe te nemen bij ijsbergsla, spruitkool (geschoonde spruiten), prei en witlof.

3.4 Aangrijpingspunten voor beleid bij vollegrondsgroenten en fruit

Verschiedende keurmerken gericht op de milieuvriendelijke teelt worden door LNV op verschillende wijzen ondersteund. Voor de verdere ontwikkeling en instandhouding van de keurmerken is het zichtbaar maken in de markt en de vraag in de markt van producten met keurmerk belangrijk. Verschiedende keurmerken zijn vanuit de primaire sector opgezet maar zouden door een actievere vraag van supermarkten sneller tot ontwikkeling komen. Agromilieukeur is bijvoorbeeld voor verschillende gewassen ontwikkeld maar ondervindt met moeite een aparte vraag naar het product.

In de keten van de EKO-producten is door kleinschaligheid in productie en afzet veel verlies van kwaliteit van het product en de keten is mogelijk logistiek niet optimaal. Gezien het feit dat biologische landbouw een speerpunt is van LNV zou dit aspect meer aandacht verdienen.

4 Boomkwekerijproducten en bloembollen

4.1 Ketenopbouw en ketenfunctioneren bij boomkwekerijproducten en bloembollen

In het volgende schema is de keten voor boomkwekerijproducten en bloembollen in beeld gebracht. Afwijkend ten opzichte van de ketens van de producten, genoemd in hoofdstuk 2 en 3 is de positie van de 'veiling'.

Schakels	Boomkwekerijproducten	Bloembollen
Veredelaars/vermeerderaars	Meerdere.	Meerdere.
Telers	Veel.	Veel.
Veilingen	De schakel tussen teler en afnemer is heel divers: veilingen, cash en carry, bemiddeling, contractteelt.	De schakel tussen teler en afnemer is heel divers: veilingen, cash en carry, bemiddeling, contractteelt.
Groothandelaren/exporteurs	Veel, soms in combinatie met teelt.	Beperkt aantal.
Importeurs	Beperkt.	
Detailhandelaren	Naast tuincentra en andere consument gerichte detailhandel een grote diversiteit aan afnemers zoals boseigenaren, openbaar groen, fruittelers.	Een groot deel gaat als halfproduct naar telers die snijbloemen kweken. De rest is voor export en binnenlandse afzet.

Zowel voor boomkwekerijproducten als voor de bloembollen is er sprake van een tamelijk ondoorzichtige marktstructuur waar veel tussenhandelaren tussen teler en exporteur/groothandel actief zijn. In de bloembollen is een vrij sterk collectief bemiddelingsbureau dat een groot deel van het aanbod van telers bemiddelt. In de boomkwekerij is het aanbod van producten enorm groot en het aantal vormen van tussenhandel ook zeer divers. De zogenoemde Boskoopse veiling moet meer gezien worden als een beurs dan een veiling in de zin van bijvoorbeeld de bloemenveiling. De bloemenveiling speelt een beperkte, maar wel sterk toenemende, rol. De bloemenveiling richt zich op slechts een deel van de boomkwekerijproducten namelijk die van het 'visueel aantrekkelijk product'. In de boomkwekerij wordt de versnippering van de afzet als een groot probleem ervaren. De schaalvergroting van de productie wordt erdoor belemmerd en de logistieke kosten zijn vrij hoog. De problemen worden vooral door de weg van geleidelijkheid opgelost.

4.2 Keteninitiatieven bij boomkwekerijproducten en bloembollen

Het belang dat de consument hecht aan een milieuvriendelijk sierteeltproduct is minder groot dan het belang dat aan milieuvriendelijk geproduceerde consumptiegewassen toegekend wordt, waarbij milieu vooral wordt geassocieerd met gezondheid. Toch zijn de boomtelers en bloembollentelers beducht voor een aantasting van hun imago bij de consument.

Zowel voor de boomkwekerijproductie als voor de bloembollenteelt lopen initiatieven om het MPS systeem uit de bloemisterij verder uit te breiden in beide sectoren. In de bloembollenteelt zijn enkele bedrijven die onder EKO-keurmerk telen.

In de boomkwekerij wordt gekeken in hoeverre MPS en AMK kunnen aansluiten bij de bestaande kwaliteitsnormsystemen. Daartoe is een project geformuleerd dat via een aantal pilotbedrijven moet uitwijzen of een combizorgsysteem met keurmerk een haalbare kaart is. Het project is een antwoord vanuit de sector op de toenemende eisen die professionele afnemers stellen aan het boomkwekerijproduct waarbij sommige afnemers een ISO-certificering eisen.

In beide sectoren zijn verschillende initiatieven om via hetzij regelgeving, hetzij via voorbeeldprojecten de primaire bedrijven naar een milieuvriendelijker teelt te brengen.

4.3 Merkenbeleid bij boomkwekerijproducten en bloembollen

De merken die gevoerd worden bij boomkwekerijproducten zijn gekoppeld aan de naam van het bedrijf of groep bedrijven zoals Intratuin, Willemse, Groen Rijk enzovoort. Bij bloembollen is nauwelijks sprake van merken, omdat het product wordt aangeboden in een bepaalde verpakking voorzien van tekst en kleurplaat waarop staat wat de consument kan verwachten.

4.4 Aangrijpingspunten voor het beleid bij boomkwekerijproducten en bloembollen

In beide sectoren spelen kwaliteitszorgsystemen een belangrijke rol. Een koppeling van milieuzorgsystemen aan bestaande systemen is een mogelijkheid. In de boomkwekerij is het initiatief genomen voor een onderzoek naar de mogelijkheden van een geïntegreerd zorgsysteem. LNV zou hierbij kunnen faciliteren.

Versillende exportmarkten, met name Japan, hanteren strenge regels t.a.v. het voorkomen van ziekten en plagen op het geïmporteerde product waardoor er vrij veel gewasbeschermingsmiddelen moeten worden gebruikt (fyto-sanitaire eisen). Dit vormt een belemmering voor een milieuvriendelijker gewasbeschermingsbeleid op de bedrijven.

5 Akkerbouwproducten

5.1 Ketenopbouw en ketenfunctioneren bij akkerbouwproducten

Akkerbouwproducten worden deels als eindproduct (veelal na wassen en verpakken) geleverd en zijn deels halfproduct. Omdat dit sterk samenhangt met de producten, zijn twee ketens in beeld gebracht.

De keten voor aardappelpootgoed, als uitgangsmateriaal, tussen veredelaars/vermeerderaars en telers is niet verder uitgewerkt.

Schakels	Verwerkingsproducten: graan, suikerbieten, aardappelen, conserventeelten	Vers product: aardappelen, uien
Veredelaars/vermeerderaars	Beperkt aantal.	Beperkt aantal.
Telers	Veel.	Veel.
Veilingen	Geen.	Geen.
Groothandelaren/exporteurs	Beperkt.	Beperkt.
Importeurs	Beperkt.	Beperkt.
Detailhandelaren	n.v.t.	Vooral supermarkten.
Verwerkende bedrijven	Producten gaan rechtstreeks of via tussenhandel naar de verwerker.	

In het schema is een grove indeling gemaakt tussen producten die gebruikt worden voor verdere verwerking en producten die direct bestemd zijn voor de consument. De hoofdzaak van de productie binnen de akkerbouw ligt op de productie voor verwerking. Dit kunnen zowel suikerbieten zijn voor de suikerindustrie als aardappelen voor de fritesindustrie of aardappelzetmeel of graan voor veevoeder. Een belangrijk kenmerk is dat een grote verwerkingsfabriek een tussenschakel is waar specifiek voor wordt geteeld. De eisen die aan het product worden gesteld zijn vooral gericht op de inhoudsstoffen en de verwerkbaarheid van het product. Het is de vraag of vanuit de verwerkingsfabriek een prikkel uitgaat om als primaire producent een meerwaarde te leveren in de zin van een milieuvriendelijk product. De akkerbouwproducten die aan de consument worden geleverd, worden meestal via een tussenhandel aangeboden. Een probleem hierbij is dat de tussenhandel in de uienteelt niet erg stabiel is. Het product is door telers en handel vaak een object van speculatie. Dit maakt stabiele afspraken en contacten in de keten erg moeilijk en gaat ten koste van de kwaliteit.

5.2 Keteninitiatieven bij akkerbouwproducten

Milieu-initiatieven in de groep van verwerkte producten zijn vooral gericht op de verbetering van het productieproces van de verwerking. Initiatieven om in de keten aan milieuzorg te doen lijken te gaan komen nu de suikerindustrie en AVIKO nadenken over milieuvriendelijker teelt. Waarschijnlijk is de consument ook minder geïnteresseerd in frites of zetmeel met een milieukeur of iets dergelijks. De teelt van aardappelen is relatief zwaar milieubelastend. De omschakeling naar aardappellassen die minder ziektegevoelig zijn verloopt traag door monopolieposities van verwerkers en licentiehouders van nieuwe rassen. Voor de productie van graan en mais voor de veehouderij zou er aansluiting kunnen worden gezocht bij milieu-initiatieven in de veehouderijsector.

Voor de producten voor de verse markt zijn er een aantal keurmerken, zoals EKO, AMK en gecontroleerde teelt, maar deze beslaan maar een heel klein marktaandeel. De regionale keurmerken zoals Zeeuwse vlegel stellen in marktaandeel en ontwikkeling nog niet veel voor.

5.3 Merkenbeleid bij akkerbouwproducten

Het merkenbeleid bij akkerbouwproducten bestaat uit handelsmerken die nauwelijks of geen eisen stellen aan de teeltwijze van het product. Het zijn halffabrikaten die bij aardappelverwerkers leidt tot de bekende Smith chips of AVIKO of MacCain-patat; de suiker met de merken van CSM of van Gilse. Bij de conservenindustrie die o.a. erwten, slabonen, zilveruitjes en peen verwerken is dat bijvoorbeeld Hak (glas), Coroos (blik), Iglo (diepvries) enzovoort.

5.4 Aangrijpingspunten voor beleid bij akkerbouwproducten

Het grootste deel van de producten van de Nederlandse akkerbouwsector gaat naar de verwerkende industrie voor de productie van patat, suiker, veevoer en zetmeel. De grote verwerkingsbedrijven vormen daardoor een belangrijke spil in initiatieven op het gebied van milieu. Bezien moet worden of hier aangrijpingspunten liggen.

De grote verwerkers van aardappelen tot o.a. patat vormen een belangrijke machtsfactor in de keten. Zij zouden een actievere rol kunnen spelen in de opzet van een milieuzorgsysteem over de gehele keten. Ook bijvoorbeeld MacDonalds is als afnemer van "franse frietjes" een belangrijke machtsfactor als het gaat om de eisen die aan product en productieprocessen worden gesteld.

De akkerbouw levert voor een deel grondstoffen voor de veehouderij. Bij de op welzijn en/of milieugerichte keurmerken in de veehouderij zou opgenomen kunnen worden dat de teelt van de voedergewassen op een milieuvriendelijke manier plaatsvindt. Vooral de maïsteelt komt hiervoor in aanmerking als een teelt waar nog milieuwinst te halen is.

Het aanbod van een groot gedeelte van deze veevoerproducten vindt via import plaats. De productie heeft in sommige landen vergaande milieugevolgen en levert in Nederland een mineralenoverschot op. Ook de lange transportafstanden die daarmee gemoeid zijn roepen vraagtekens op.

Ten aanzien van verse producten uit de akkerbouw verwijzen wij naar paragraaf 3.4.

6 Producten van de grondgebonden veehouderij

6.1 Ketenopbouw en ketenfunctioneren bij grondgebonden veehouderij

De producten van de grondgebonden veehouderij bestaan uit melk, zuivelproducten en vlees. Huiden, wol en levend vee worden in dit geval niet mee gerekend.

De keten voor melk en zuivelproducten bestaat uit de schakels toeleveranciers, primaire veehouderij en zuivelindustrie. De verwerkende bedrijven spelen een belangrijke en veelal dominante rol.

De keten voor de vleesproductie bestaat hoofdzakelijk uit de schakels toeleveranciers, veehouders/mesters en slachterijen. De veehandel wordt in dit stuk niet als schakel gezien omdat er geen wijziging in het product plaatsvindt.

De keten voor producten uit de grondgebonden veehouderij bestaat geheel uit halfproducten: melk en vee. De verwerking is daarom een belangrijke schakel.

Schakels	Melk	Vee
Fokkers	Beperkt aantal.	Beperkt aantal.
Veehouders	Veel.	Veel.
Zuivelindustrie	Enkele.	n.v.t.
Exporteurs	Diverse (kaas, melkproducten).	Beperkt.
Slachterijen	n.v.t.	Beperkt.
Groothandel	Diverse (kaas).	Beperkt.
Detailhandelaren	Vooral supermarkten.	Vooral supermarkt.

Het aantal melkveeouders (ca 35.000) loopt gestaag terug. De druk op de melkprijzen noodzaakt veel bedrijven tot vergroting van het bedrijf. In de nabije toekomst is het niet uitgesloten dat de prijzen zich zullen moeten gaan aanpassen aan de wereldhandelsprijs.

De veehouders hebben zich vooral gericht op de optimalisatie van de bedrijfsvoering i.c. de melkproductie. Als gevolg van internationalisatie van de markt voor zuivelproducten is eveneens sprake van een voortdurende schaalvergroting in de verwerking. Het aantal verwerkende bedrijven is de laatste decennia fors teruggelopen tot slechts een beperkt aantal. Supermarktketens (in binnen- en buitenland) zijn een belangrijke machtsfactor en hebben met betrekking tot zuivelproducten een belangrijk deel van de consumentenmarkt in handen.

Voor vlees(producten) is de supermarkt eveneens het hoofdkanaal met daarnaast de slager. Omdat het voedingsmiddelen betreft is de zorg voor productkwaliteit belangrijk. Daarnaast speelt in toenemende mate aandacht voor dierwelzijnsaspecten een rol.

6.2 Keteninitiatieven bij grondgebonden veehouderijproducten

In de grondgebonden veehouderij zijn een aantal 'keten-zorgsystemen' gevormd. Belangrijkste doelstelling in de kwaliteitssystemen in de rundveehouderij is het borgen van veiligheid, zuiverheid en echtheid van de producten en het produceren onder omstandigheden die bevorderlijk zijn voor de diergezondheid en het dierwelzijn. In deze ketensystemen spelen milieufactoren nog vrijwel geen rol.

De belangrijkste initiatieven zijn in het navolgende schema opgenomen.

Systeem	Schakels	Doel
Kwaliteitsstelsel uitbetaling boerderijmelk	Melkveehouder Zuivelbedrijven	Correcte uitbetaling van de melk naar kwaliteit.
Kwaliteitszorg melkveehouderij (KKM-Keten Kwaliteit Melk)	Melkveehouder Zuivelindustrie	De buitenwereld tonen dat de melk veilig, verantwoord en zorgvuldig wordt geproduceerd.
Kwaliteitszorg Boerderijzuivelketen	Melkveehouder/zuivelbereider Kaashandelaar	Zie KKM alsmede bevordering van samenwerking in de boerderijzuivelketen, afstemming op de markt.
IKB-rund	Veehouder Transporteur Slachterij	Productie van rundvlees dat gegarandeerd vrij is van hormonen en verboden groeibevorderaars, voorts borging van transport, diergeneesmiddelen, voer etc.
Kwaliteits Controle Vleeskalveren (SKV)	Veevoerleverancier Kalverenhouder Slachterij	Productie van kalfsvlees dat gegarandeerd vrij is van hormonen en verboden groeibevorderaars.
Biologische productie (BD/EKO)	Veevoerleverancier Veehouder Slachterij/slager Detailhandel	Producten met SKAL-keurmerk; m.n. gericht op voeding en houderij.

Voorzover bekend is er enkele jaren geleden overleg geweest tussen de zuivelindustrie, de LTO, de Bond van Boerderijzuivelbereiders en Veenweidekaas, (e.a. op initiatief van CLM) over een milieukeurmerk (AMK) voor de zuivel. Dit overleg heeft niet tot resultaat geleid.

In het AKK-project Kwaliteitszorg Melkveehouderij is een module milieu en afvalstoffen opgenomen. Deze heeft betrekking op het verantwoord afvoeren van afvalstoffen en afgewerkte olie, kuilplastic en andere kunststoffen, en op het stimuleren van deelname aan de mineralenboekhouding.

Dat milieufactoren verder niet zijn opgenomen in de keten-kwaliteitssystemen wil niet zeggen dat er geen aandacht aan milieuproblemen geschonken wordt. De zuivelindustrie heeft bijvoorbeeld (met andere Nederlandse industriesectoren) een convenant afgesloten over vermindering van energie en verpakkingsmateriaal.

De natuur krijgt in sommige initiatieven aandacht. De producenten van Veenweidekaas besteden bijvoorbeeld aandacht aan slootkantbeheer en houtwallen.

Groen labelstallen worden aangemoedigd, maar dit is niet opgenomen in ketensystemen.

In de rund- en kalfsvleessector wordt al sinds een aantal jaren in navolging van de varkensvleesproductie gewerkt aan IKB-systemen. Deze zijn vooral gericht op het geven van garanties ten aanzien van het gebruik van hormonen, groeibevorderaars en diergeneesmiddelen, herkomst van de dieren en eventueel voeding en houderij-omstandigheden. In een aantal gevallen (merken) worden bepaalde garanties gegeven ten aanzien van de vleeskwaliteit (gebruikte veeras).

6.3 Merkenbeleid bij grondgebonden veehouderijproducten

Het merkenbeleid in de zuivel is met name geconcentreerd bij de verwerkende industrie en de supermarkt. Grote supermarktketens prefereren eigen merken boven merken van de verwerkende industrie en door hun grote inkoopmacht kunnen ze de eigen merken laten maken en positioneren boven merkartikelen van de zuivelindustrie. Niettemin zijn er diverse merken van de zuivelindustrie op de markt.

In de vleessector is er het merk vlees. Het vlees van diverse vleesrassen bijv. de Blonde d' Aquitaine wordt als merk vlees door slachterijen en winkelketens in de handel gebracht. Voorts zijn er diverse merk vleesprojecten in ontwikkeling, zoals bijvoorbeeld het Flevovlees.

Ook de slagerijen profileren zich, maar dan in algemene zin als bijvoorbeeld 'Keurslagers'.

Het biologische product is herkenbaar en beschermd met het EKO-merk, maar neemt slechts een beperkt marktaandeel voor zijn rekening. Een organisatie van slagerijen die biologisch vlees verkopen is bijvoorbeeld 'De groene weg'.

6.4 Aangrijpingspunten voor beleid in de grondgebonden veehouderij

Ketenkwaliteit melk (KKM) en IKB-rund zijn de belangrijkste keteninitiatieven in de grondgebonden veehouderij. Met name voor KKM-melk lijkt een belangrijk draagvlak te ontstaan, zowel in de primaire sector als in de verwerkende zuivelindustrie. Eventuele overheidsinitiatieven zullen op meer acceptatie kunnen rekenen wanneer ze bij deze activiteiten aansluiten. Nieuwe initiatieven als agritoerisme, regionale producten en streekproducten spelen kwantitatief een geringe rol. Het (toekomstig) belang van deze producten wordt door sommigen hoog ingeschat, door anderen lager. Wel kunnen ze in aantal gevallen een voorlopersfunctie vervullen en het bewustmakingsproces ten aanzien van ketenactiviteiten versnellen.

IKB-rund, voortgevloeid uit de Kwaliteits Controle Rundvlees (KCR), heeft een geringer draagvlak bij de primaire producenten dan KKM. Mogelijk kan vereniging van beide systemen de belangstelling voor IKB-rund vergroten.

7 Varkenshouderijproducten

7.1 Ketenopbouw en ketenfunctioneren bij varkenshouderijproducten

De keten van varkenshouderijproducten (vlees en vleeswaren) is als volgt opgebouwd.

Schakels	Aantal
Fokkers	Beperkt.
Varkenshouders	Veel.
Veevoederindustrie	Beperkt.
Exporteurs	Beperkt.
Slachterijen	Beperkt.
Groothandel	Beperkt
Detailhandelaren	Vooral supermarkt.

Verreweg de belangrijkste sturing van de productie wordt gevormd door de afzetmarkt; beroemd en berucht is de varkenscyclus. Bepalend op de afzetmarkt zijn prijs en kwaliteit. Overheid en bedrijfsleven (PVE en LTO) ondersteun(d)en deze autonome sturing door het geven van stimulansen voor kostprijsverlaging en kwaliteitsverbetering. Instrumenten hiervoor zijn de regelgeving betreffende minimumeisen aan fokdieren, fokkerijorganisaties en k.i. en de financiële ondersteuning van onderzoek en voorlichting. Kenmerkend voor de sturing is dat deze zich vrijwel altijd richt op uniformiteit en niet op differentiatie naar gebied, bedrijfstype of speciaalproducten. Ook de meer recente activiteiten zoals de opzet van een IKB voor de varkenshouderij zijn gericht op uniformiteit en dus op de mogelijkheid tot deelname van iedereen.

De laatste jaren traden enkele belangrijke ontwikkelingen op. De afname van onderlinge collegialiteit als gevolg van de toename van individuele belangen. Het gevolg was dat de horizontale sectorsturing (Landbouwschap en vergelijkbare activiteiten) sterk in omvang en belang afnam. Met de toename van de productieomvang en de voortgaande specialisatie namen ook de onderlinge interacties tussen bedrijven toe met de bijbehorende risico's (meer transportbewegingen en meer internationale contacten). De varkenspest heeft echter ingrijpende gevolgen gehad en hierdoor zijn een aantal initiatieven tot stand gekomen, zoals de diergeveiligheidsindex (DVI) en kolomcertificering. Daarnaast wordt gewerkt aan een keuringsindex. Vanuit de markt komt er meer vraag naar speciaalproducten en naar producten met extra kwaliteitseisen (bijv. gemak- ofwel vlugklaarproducten). De laatste jaren zijn programma's ontwikkeld voor Japanvlees, Programmavlees en IKB-vlees. Vanaf 1998 moet het vlees voor Engeland afkomstig zijn van productiesystemen waarbij de zeugen tijdens de dracht worden gehouden in groepshuisvesting. Bovendien komt er meer vraag naar producten uit speciale productiesystemen; de grootste omvang heeft scharrelvlees, maar er is ook biologisch varkensvlees en er wordt gewerkt aan eisen voor milieukeur van varkensvlees. Tenslotte fuseren vele veevoederbedrijven en slachterijen tot grotere eenheden.

7.2 Keteninitiatieven bij varkenshouderijproducten

Het grootste deel van de varkensproductie vindt tot nu toe plaats in "vrije ketens". Dit betekent dat in principe varkenshouders elk moment kunnen veranderen van afnemer (handelaar, slachterij) en/of toeleverancier (voer, fokdieren, biggen), maar in werkelijkheid zijn de relaties toch vrij vast. Per jaar verandert slechts een aantal procenten van de bedrijven van afnemer of toeleverancier. Redenen hiervoor zijn ondoorzichtigheid van nettoprijzen op langere termijn, persoonlijke relaties, het mislopen van nabetalingen, kortingen voor vaste afnemers/leveranciers en omschakelingsproblemen (vooral bij toelevering van fokmateriaal). De initiatieven tot samenwerking c.q. integratie in de keten kunnen worden verdeeld in de volgende categorieën:

- Integratie tot enkele grote coöperatieve ketens zoals DUMECO (voorheen EnCeBe en Coveco) met sterke relaties met coöperatieve veevoederbedrijven (CeHaVe, Landbouwbelang, CLM, ABC) en met fokkerijorganisaties (Varkensstamboek, Cofok); Deze ketens waren sterk gericht op lage kostprijzen bij de productie en de afzet van grote hoeveelheden producten op de Europese en wereldmarkt. Door selectie in het bestaande aanbod wordt voldaan aan wensen van afnemers: op de slachterij worden dieren geselecteerd naar gewicht, beveleedheid, spekdikte, enz.
- Integratie tot enkele particuliere ketens die relatief meer gericht zijn op kwaliteit van producten en begeleiding van productie en minder op de laagste kostprijs; Het meest duidelijke voorbeeld hiervan is Hendrix Voeders met Euribrid als fokkerijorganisatie, Hendrix Druten als slachterij en Stegeman als vleesverwerking (allemaal onderdelen van NUTRECO).
- Samenwerking van meerdere kleinere coöperatieve en particuliere veevoederbedrijven (inclusief molenaars) met hun eigen (vaak regionale) afnemers waarbij persoonlijke contacten en inspelen op de behoeften de bindende factoren zijn:
- Samenwerking van een groot aantal varkenshandelaren die vaak een persoonlijke band hebben met de bedrijven en zorgen voor de vermarkting en transport van de biggen en/of vleesvarkens; sommigen hebben een vrij vaste relatie met één of meerdere slachterijen, anderen hebben vaste afnemers in het buitenland, anderen verkopen op ieder moment aan de hoogste bidder in binnen- of buitenland.

Naast de samenwerkingsverbanden en integratie in de keten, zijn er ook algemene initiatieven ontplooid die zich op de hele sector richten. Dit zijn:

- De dierveiligheidsindex (DVI) die op initiatief van de Kon. Mij. voor Diergeneeskunde wordt ontwikkeld. Daarbij is het doel om via drie parameters (diergezondheid, dierwelzijn en contactstructuur) bedrijven te gaan onderscheiden in 4 klassen. De laagste klasse valt samen met het wettelijk minimum. Bijkomend doel is imagoverbetering van de varkenssector.
- Het LTO-initiatief kolomcertificering moet zich gaan richten op de hele keten. De opzet is om het resultaat van de DVI te gebruiken als instrument voor de primaire bedrijven. Voorts is de opzet om IKB als basis te hanteren voor de implementatie. De initiatief is ketenbreed. Er wordt nagegaan hoe certificeringstrajecten kunnen worden gecombineerd tot kolom-eis.
- Onder leiding van PVE en gefinancierd door Diergezondheid in Beweging start het project kwaliteitsindex (varkenshouderij). Doel is om na te gaan of herkomstbedrijven kunnen worden geïndexeerd om te komen tot vereenvoudigde keuring in de slachterij. Bijkomend doel is om het IKB te versterken en het draagvlak voor IKB te verbeteren.
- De ontwikkeling van Groen Label plus om 'bedrijven van de toekomst' ten aanzien van gezondheid, welzijn en milieu via fiscale voordelen te stimuleren verder te gaan dan de wettelijke eisen. Vanuit LNV is nu een breed project gestart van de convenantpartners Groen Label, uitgebreid met enkele partijen zoals Dierenbescherming en Stichting Natuur en Milieu.

De grootste milieubijdragen zijn tot nu toe gerealiseerd via wettelijke regelingen (bijvoorbeeld maximaal kopergehalte van het voer) en via vrijwillige afspraken met veevoederleveranciers (bijvoorbeeld over het verlagen van het stikstof- en fosforgehalte van het voer).

Momenteel worden criteria uitgewerkt voor een "milieukeur"-varkensketen en er wordt gewerkt aan een convenant van LNV met het Veevoederbedrijfsleven over de verdere terugdringing van zware metalen in het veevoer.

In de "scharrelvarkens"-keten zijn en worden afspraken gemaakt om, behalve aan welzijn, ook aandacht te besteden aan milieuaspecten.

Bij de bevordering van biologische landbouw wordt ook aandacht besteed aan het houden van varkens op deze bedrijven.

Verder wordt op meerdere plaatsen gewerkt aan en onderzoek gedaan naar de opzet van milieucoöperaties waarbij soms ook het houden van varkens een onderdeel vormt.

Tenslotte wordt in het kader van NUBL (Nadere Uitwerking Brabant en Limburg) gewerkt aan de opzet van ketens die speciaalproducten opleveren, waarbij vaak ook aandacht is voor een milieuvriendelijke productie.

7.3 Merkenbeleid in de varkenshouderij

Bij de verkoop van vers vlees en verse vleeswaren is het in de meeste gevallen niet duidelijk wie het vlees heeft geproduceerd. In het geval van scharrelvlees of IKB-vlees is het wel duidelijk dat het om scharrelvlees of IKB-vlees gaat, maar het product gaat niet vergezeld van een merk. Een uitzondering is het programmavlees (FarmersBest) van DUMECO en vlees met EKO-merk. Bij voorverpakt vlees in de supermarkt is het vlees veelal verpakt onder het "merk" van de supermarkt. Dit in tegenstelling tot de verpakte vleeswaren waar wel een merkenbeleid wordt gevoerd door de producenten van deze vleeswaren, hoewel ook hier de merknaam van de producent steeds vaker moet wijken voor het merk van de winkelketen.

7.4 Aangrijpingspunten voor beleid in de varkenshouderij

Tot ongeveer 1985 bestond de rol van de overheid vooral uit het ondersteunen van onderzoek en voorlichting om te komen tot een lagere kostprijs en verbetering van de kwaliteit. Daarnaast werd via de hinderwet de stankoverlast beperkt van individuele bedrijven voor hun directe omgeving. Vanaf 1985 stelt de overheid ook eisen aan de milieuoverlast (mest en ammoniakemissie) en aan het welzijn van de varkens (oppervlakte, vloeruitvoering, ingrepen).

Deze sturing wordt geheel of grotendeels ingevuld door de nationale overheid en stelt eisen aan individuele varkenshouderijbedrijven. Dit zorgt voor een grote afstand tussen de regelgever (Den Haag) en de toepassing (individuele varkenshouder) met onder andere als gevolg problemen met de invulling van de algemene regels naar de specifieke bedrijfsomstandigheden en de moeilijke handhaafbaarheid van de regels.

De verdergaande ketenvorming en clustervorming biedt de overheid mogelijkheden, namelijk:

- meer regionalisering van het beleid en meer en betere samenwerking met regionale overheden;
- betere integratie van beleidsfacetten;
- betere afstemming op specifieke omstandigheden;
- beperking van de uitvoeringslasten en verbetering van de handhaafbaarheid indien regels gelden voor een beperkt aantal ketens en clusters in plaats van voor een groot aantal individuele bedrijven. Voorwaarde is wel dat er binnen de ketens en clusters goede zorg- en borgsystemen functioneren met sanctiemogelijkheden.

Bij de herstructurering van de sector, in het kader Herstructureringswet varkenshouderij, wordt geprobeerd zoveel mogelijk beleidsfacetten te integreren tot een totaalvisie op de gewenste structuur.

8 Pluimveehouderijproducten

8.1 Ketenopbouw en ketenfunctioneren bij de pluimveehouderijproducten

De keten van pluimveehouderijproducten heeft de volgende structuur, waarin de rol van de voerleveranciers meer of minder van belang is.

Schakels	Pluimveevlees (aantal actoren)	Rol voerleveranciers	Eieren (aantal actoren)
Fokbedrijven	9	X	9
Opfokbedrijven	200	X	
Vermeerderingsbedrijven	500	X	30
Broederijen	50		30
Vleeskuikenbedrijven	1450	X	
Slachterijen	50		
Uitsnijderijen	260		
Groothandelaren	125		
Opfokbedrijven		X	450
Legbedrijven			3400
Eierverzamelaars/pakstations			100/500
Groothandel/verwerking			230
Detailhandel	Vele		Vele, m.n. supermarkten

Binnen de keten is een sterke integrale samenwerking op contractbasis. De rol van de voerleveranciers is belangrijk. Aangegeven is (X) waar die invloed zich doet gelden.

8.2 Keteninitiatieven bij pluimveehouderijproducten

De vleeskuikenhoudery is in hoofdzaak in productieketens (integraties) georganiseerd. Deze integraties zijn samenwerkingsverbanden tussen fokkerij, broederij, voerleverancier en slachterij. De verwerkende sector is vanaf 1970 in snel tempo overgeschakeld van diepvriesproductie naar verse delenproductie en een groter assortiment. De binnenlandse consumptie bestaat uit 90% verse producten en 10% diepvriesproducten.

De voornaamste exportmarkt is Duitsland. Door de klachten rondom de kwaliteit van het kuikenvlees is in 1985 de sector in samenwerking met het Productschap voor Pluimvee en Eieren en het pluimveeonderzoek gestart met het ontwikkelen van een Integraal Kwaliteits Borgingssysteem voor de vleeskuikenhoudery. In 1992 is het IKB-kuikenvlees door PPE geïntroduceerd. Tachtig procent van de bedrijven en zestig procent van de productie valt nu onder het systeem.

De eiersector is door de aard van het product een bulkproducent. 90% van de productie vindt plaats in batterijsystemen de andere 10% zijn voornamelijk scharreleieren en een gering deel biologische eieren. Ook bij eieren vindt voornamelijk export naar Duitsland plaats. In analogie met de kuikenvleessector is voor de eiersector een IKB-systeem ontwikkeld. Van de eierproductie valt nu circa tien procent onder de IKB regels van het PPE, na een aarzelende start in 1994 neemt dit percentage nu snel toe.

Tot de pluimveehouderijproducten worden ook een aantal andere sectoren gerekend zoals kalkoenen, eenden, parelhoenders maar ook struisvogels. Voor deze sectoren zijn of worden IKB-systemen door het PPE ontwikkeld. Naast de IKB-PPE initiatieven hebben integraties zogenaamde IKB-plussystemen ontwikkeld.

Naast de aandacht voor het opzetten van IKB-systemen is de sector (vlees en eieren) bezig met het uitvoeren van een plan van aanpak voor de terugdringen van de microbiologische besmetting (Salmonella en Campylobacter) van pluimveeproducten. Dit mede naar aanleiding van de

berichtgeving van de Consumentenbond in 1996 over de microbiologische gesteldheid van pluimveevlees.

Op het terrein van milieu zijn vooral de voerleveranciers met de toeleverende industrie actief bij het ontwikkelen van stalsystemen met een lagere milieubelasting (NH₃) dan de traditionele systemen.

8.3 Merkenbeleid bij pluimveehouderijproducten

Binnen de pluimveevleessector zijn het de slachterijen die merken voeren; dit betreft meestal het voorverpakte verse vlees dat wordt verkocht via de detailhandel, waar het merk FRIKI de bekendste is. Daarnaast is er beperkt verkrijgbaar scharrepluimveevlees, biologisch pluimveevlees (EKO) en producten als maïskip.

De eiersector produceert voornamelijk een bulkproduct. Binnen de ruimte van het product wordt scherp gezocht naar mogelijkheden om zich te onderscheiden. Het zijn de pakstations die de merken voeren. Naast "batterij" eieren zijn scharreleieren, biologische eieren, 4 graneneieren, graseieren enzovoorts breed verkrijgbaar.

De eiverwerkende sector kent geen duidelijk merkenbeleid richting de consument, zeer beperkt op de consumentenmarkt is een product als vloeibaar heelei verkrijgbaar. In hoofdzaak richt de eiverwerkende sector zich op de productie van grond-/hulpstoffen voor de levensmiddelenindustrie.

8.4 Aangrijpingspunten voor beleid bij pluimveehouderijproducten

De overheid ondersteunt, zoals dat ook de afgelopen jaren is gebeurd, de IKB-initiatieven van het Productschap. Daarnaast worden door de overheid initiatieven ondersteund op het terrein van de biologische pluimveehouderij en wordt een bijdrage geleverd aan het terugdringen van de microbiologische belasting van pluimveeproducten. Het voortzetten van de ondersteuning is voor die onderdelen van de sector waar nog geen IKB-systeem is ontwikkeld belangrijk, het betreffen hier de kleinere pluimveesectoren.

9 AKK

De overheid speelt meerdere rollen tegelijkertijd. Beleid dat gericht is op de bevordering van keteninitiatieven, heeft onder andere vorm gekregen door subsidies voor AKK-projecten. Een voorwaarde voor projecten die in het kader van AKK uitgevoerd worden is dat er altijd meerdere partijen uit één of meerdere schakels van een keten bij betrokken moeten zijn.

De AKK-projecten waren in de jaren 1995 en 1996 gericht op de volgende sectoren:

Sector	Aantal projecten
Groenten en Fruit (GF)	8
Siergewassen (SG)	7
Akkerbouw (AK)	15
Voeding en genotsmiddelen (VG)	9
Algemeen Keten (m.b.t. plantaardig) (KT)	3
subtotaal plantaardig	42
Vee- en vlees (VV)	21
Zuivel (ZU)	8
vis (VI)	6
Algemeen Keten (m.b.t. dierlijk) (KT)	2
subtotaal dierlijk	37
SP (fust, conditionering)	3
Keten Algemeen (KT)	12
Totaal	104

Uit het schema blijkt dat de verdeling van de AKK-projecten vrij gelijk verdeeld is over plantaardige en dierlijke sectoren. De grootste nadruk ligt echter op de die schakels waar be- of verwerking plaatsvindt.

10 Samenvatting

Er blijkt een verschil te bestaan tussen de ketens van eindproducten en halfproducten. Bij eindproducten zijn er meer mogelijkheden voor profilering. Bij halfproducten nemen de verwerkende bedrijven een dusdanig cruciale plaats in de keten in en is de transformatie van de producten zodanig dat alle herkenbaarheid van voorgaande schakels teniet gedaan is. De verwerker kan als producent van merkartikelen een duidelijk profiel naar de consument opbouwen. Het consumentenvertrouwen in het merk blokkeert de mogelijkheden voor een profilering door voorgaande schakels in de keten, zoals primaire producenten.

Voor alle keteninitiatieven geldt echter dat de laatste schakel, de detailhandel, een dusdanige positie inneemt dat samenwerkingsinitiatieven met deze schakel uitgevoerd (moeten) worden, of ze moeten dusdanig vormgegeven worden dat de detailhandel deze initiatieven accepteert.

Daarbij komt nog het aspect van de verdeling van de meerwaarde ontstaan door keteninitiatieven. In de huidige situatie is door de marktverhoudingen de economisch machtigste partij in de gelegenheid het grootste aandeel van de meerwaarde naar zich toe te trekken. Voor bestendige relaties is echter een win-win-situatie voor alle betrokken partijen noodzakelijk. Kennelijk is de verdeling van de meerwaarde dusdanig (geweest) dat belangrijke doorbraken van samenwerking tussen diverse schakels beperkt zijn.

Een eenduidige ontwikkelingsrichting blijkt er niet te zijn voor alle agrarische sectoren. Er zijn diverse initiatieven vanuit verschillende schakels, met meer of minder (voor- of achterwaartse) integratie.

Dit hangt ook samen met de marktomgeving en het type product (voeding of niet-voeding), die de speelruimte bepaalt. De afzet van de agrarische producten vindt plaats op zowel binnen- als buitenlandse markten, die alle hun eigen voorwaarden kennen en waarop ook de positie van het Nederlandse product verschilt. Op basis hiervan lijkt het niet aannemelijk dat er ook één oplossingsrichting zou kunnen bestaan. Er zijn diverse product-marktcombinaties, waarvoor mogelijk afzonderlijke initiatieven ontplooid moeten worden. Een mogelijk bewijs hiervoor is de opkomst van regionale initiatieven.

11 Algemene aangrijpingspunten voor overheidsbeleid

De rol van de overheid richt(te) zich veelal op het aangeven van (wettelijke) minimumeisen, het ondersteunen van initiatieven of het subsidiëren van voorbeeldprojecten. Daarnaast richt de overheid zich ook op algemene beïnvloeding van de consument om daarmee de consument te stimuleren in de vraag naar bepaalde producten (Postbus 51-activiteiten, zoals voor biologische producten).

Naar de toekomst toe blijft dit overheidsinstrumentarium van belang, waarbij de nadruk verlegd zou kunnen worden van afzonderlijke onderdelen (milieu, kwaliteit of dergelijke) naar combinaties van Milieu-Economie-Markt. Daarbij gaat het om de bevordering van de integratie van algemene beleidsdoelen van de overheid in diverse keteninitiatieven. De ingezette lijn zoals in de glastuinbouw is hier een voorbeeld van, maar hieronder vallen ook het ondersteunen van alleen die initiatieven die biologische landbouw (EKO) of scherpere milieuprestaties (milieukeur) en/of algemene kwaliteitsverbeteringen (kwaliteitszorg, dierenwelzijn, voedselveiligheid e.d.) nastreven binnen het kader van concurrentiepositie en duurzaamheid.

In de veelheid van initiatieven zijn de (agro)logistieke aspecten weinig aanwezig. De grootste nadruk ligt op milieuaspecten rond het product en productiewijze, maar weinig op de logistieke milieuaspecten. Gezien de aard en veelheid van bewerkingen die op verschillende locaties plaatsvinden en de daarna volgende distributie naar de verkooppunten, is dit een niet te onderschatten factor, waarvoor de overheid aandacht zou kunnen vragen.

Voorzover de toenemende macht van de detailhandel daarbij een knelpunt vormt (tegenhouden c.q. belemmeren van bepaalde ontwikkelingen), moet wellicht ook gedacht worden aan beleidsmaatregelen die deze macht in effectieve zin beteugelen of stroomlijnen in het belang van hogere doelen, zoals de optimalisatie van agroketens.

Bij het stimuleren of geleiden van ontwikkelingen in agroketens is het aanbevelenswaardig dat de overheid maatregelen en subsidies meer resultaat- c.q. doelgericht inzet en evalueert. Daardoor kan het beleid flexibeler en effectiever opereren.

De voorgestelde lijn om te streven naar Milieu-Economie-Markt-relaties vergt waarschijnlijk nog wel de nodige aandacht en uitwerking, omdat dit geen facetbeleid maar juist integratie van overheidsbeleid vooronderstelt met betrekking tot de gehele (sectorspecifieke) keten. Daarbij dient bij de inzet van instrumenten in het nationale overheidsbeleid steeds meegewogen te worden dat een groot, zo niet het grootste deel van de producten in het buitenland (en dus aan buitenlandse consumenten) afgezet worden en dus een supranationale dimensie hebben. Bovendien spelen in diverse sectoren al bepaalde ontwikkelingen, zoals bijvoorbeeld de herstructurering in de varkenshouderij, waar zowel de afstemming tussen schakels in de keten als optimalisatie binnen schakels in het geding zijn. Nadere uitwerking per sector voert in dit paper te ver, maar kan in vervolgstudies uitgewerkt worden.